

ФІЛОСОФІЯ

УДК 349.2:35.071

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.15>**Артемчук Микита Дмитрович,***кандидат філософських наук,**Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара**orcid.org/0000-0003-0793-1265***АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВА НА ПРАЦЮ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА
ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ ТА УПРАВЛІННЯ СПІВРОБІТНИКАМИ**

Стаття присвячена питанням комплексного аналізу поняття «праця» крізь призму сучасних філософських досліджень. Актуальність теми зумовлена відсутністю науково-дослідних робіт, які б досліджували в межах філософської теорії онтологічні зв'язки трудових інтересів та потреб індивіда і суспільства. Мета дослідження полягає в ідентифікації аксіологічних аспектів права на працю з позиції поглиблення уявлень про закономірності змін ціннісних орієнтацій під впливом системних факторів трансформації суспільства.

Обґрунтовано основні еволюційні елементи розвитку думки мислителів у відношенні аналізу феномену «право на працю». Опрацьовано економічний та соціальний підходи до розуміння вказаного поняття. Тезисно окреслено ключові характеристики. Запропоновано теорію, яка частково пояснює підвищення наукового інтересу до багатоаспектного вивчення концепту «праця». Досліджено основні марксистські ідеї та розуміння «праці» та наголошено на різноманітності видів трудової діяльності, що відображає потенційну складність цього поняття. Проаналізовано зміст суспільного розподілу праці, співвідношення «людських якостей» і «характеру виконуваної праці». Відображено наслідки від примітивності праці, відсутності суспільної користі та естетичного задоволення, що має наслідком професійне вигорання як психологічний стан. Розкрито потужний аксіологічний зміст праці як ключового елемента ціннісної системи суспільства, що знаходить відображення у соціальній дійсності, матеріальних благах, самовдосконаленні, колективному дусі, самореалізації. Окреслено коло питань, що перебувають у центрі наукових пошуків сучасних філософів. Як перспективи подальших наукових досліджень запропоновано провести комплексний аналіз трактатів представників китайської та індійської філософії з погляду права на працю.

Ключові слова: право на працю, розподіл праці, аксіологія, управлінсько-інтелектуальна діяльність, мотивація.

Artemchuk Mykyta,*Ph.D.,**Oles Honchar Dnipro National University**orcid.org/0000-0003-0793-1265***AXIOLOGICAL ASPECTS OF THE RIGHT TO WORK AS A FUNDAMENTAL
BASIS OF WORK ORGANIZATION AND EMPLOYEE MANAGEMENT**

The article is devoted to issues of complex analysis of the concept of “work” through the prism of modern philosophical research. The topicality of the topic is due to the lack of scientific research works that would investigate the ontological connections of labor interests and needs of the individual and society within the limits of philosophical theory. The purpose of the study is to identify the axiological aspects of the right to work from the standpoint of deepening ideas about the patterns of changes in value orientations under the influence of systemic factors of societal transformation.

The main evolutionary elements of the development of thinkers' thoughts in relation to the analysis of the “law to work” phenomenon are substantiated. Economic and social approaches to understanding the specified concept have been developed. The key characteristics are succinctly outlined. A theory is proposed that partially explains the increase in scientific interest in the multifaceted study of the concept of “work”. The main Marxist ideas and understanding of “work” are studied and the diversity of types of labor activity is emphasized, which reflects

the potential complexity of this concept. The content of the social division of labor, the relationship between “human qualities” and “the nature of the work performed” was analyzed. The consequences of the primitiveness of work, the lack of social benefit and aesthetic satisfaction, which are reflected in professional burnout as a psychological state, are reflected. The powerful axiological content of work as a key element of the value system of society, which is reflected in social reality, material goods, self-improvement, collective spirit, and self-realization, is revealed. The circle of questions that are at the center of scientific research of modern philosophers is outlined. As prospects for further scientific research, it is proposed to carry out a comprehensive analysis of the treatises of representatives of Chinese and Indian philosophy from the point of view of the right to work.

Key words: law to work, division of labor, axiology, managerial and intellectual activity, motivation.

Актуальність теми. Праця, мова та комунікація – основні чинники антропосоціогенезу. Поняття «праця» у науковій літературі прийнято розкривати крізь призму цілеспрямованої людської діяльності, орієнтованої на задоволення суб’єктивних і загальнолюдських потреб, у результаті чого продукуються матеріальні та духовні блага. Такого роду тлумачення видається досить об’єктивним, відповідно не потребує додаткового огляду й аналізу. Разом із тим багатогранність зазначеної категорії, що одночасно фігурує в різних науках (математиці, соціології, філософії, фізиці, економіці, психології тощо) дає змогу дослідити питання із точки зору галузевої приналежності.

Процес трудової діяльності був і залишається невід’ємною частиною людського життя, адже саме в такий спосіб реалізуються взаємозв’язок у системі «індивід – суспільство», формуються нові напрями розвитку, реалізується потенціал конкретної особи, досягаються поставлені цілі та відповідні результати. Закономірно, що із розвитком державності право на працю як цілісний феномен підлягає регулюванню. Утворюється новий напрям філософсько-правових досліджень – філософія трудового права. Зміст, інтенсивний розвиток вказаного напрямку гуманітарних знань дозволяє переоцінити його аксіологічні аспекти, не обмежуючись лише юридичними і філософськими засадами, а включають питання менеджменту, психології управління, основи організації праці тощо. Відповідно, обґрунтованою є потреба у комплексному вивченні онтологічних зв’язків трудових інтересів та потреб індивіда і суспільства, удосконалення мотиваційних механізмів, подолання ціннісних деформацій у сфері трудових відносин.

Зазначене питання частково перебувало в колі наукових пошуків учених (Desyatko, Genkin, Rapgof, 2018), які розглядали питання цінності праці з позиції економічної теорії.

Н.О. Гнилицька вивчала концепт «право на працю» у соціологічному розрізі (Yurchenko, Yatsyshyn, 2020), робота Г.О. Шамбовського орієнтована на визначення основ, еволюції філософії бізнесу та менеджменту, їхні гносеологічні та онтологічні, історичні передумови та концепції підприємницької діяльності й управління людьми (Baurina, 2022).

Мета дослідження полягає в ідентифікації аксіологічних аспектів права на працю з позиції поглиблення уявлень про закономірності змін ціннісних орієнтацій під впливом системних факторів трансформації суспільства.

Виклад основного матеріалу. Категорія «право на працю» у філософському дискурсі є відносно новим поняттям. Перші спроби його окреслення крізь призму філософування відносяться до робіт І. Фітхе та Г. Гегеля, проте вони є доволі опосередкованими, стосуються більше основ організації праці та управління. І. Фітхе (1762–1814) у роботах «Закрита торгова держава» (1800 р.), «Промова до німецького народу» (1808 р.) закликає до такої організації суспільства, де керують ті, які знають, що таке праця, звіряють свої чини з діючим правом, для яких держава є непересічною цінністю. Він вважав, що держава, яка замкнула свої кордони і спрямувала волю своїх громадян на піднесення добробуту всередині країни, завжди буде процвітати (Baurina, 2022, с. 38). Своєю чергою думки Гегеля багато в чому перекликаються із теорією К. Маркса: «Опосредствование изготовления и приобретения соответственных распавшимся на частности потребностям, столь же распавшихся на частности средств есть труд, который специфицирует для этих многообразных целей непосредственно доставляемый природой материал с помощью многообразных процессов. Это формирование сообщает теперь средству ценность и целесообразность, так что человек в своем потреблении имеет отношение

преимущественно к произведениям людей и он потребляет именно такие человеческие усилия» (Hegel, 1991, с. 221–222).

З точки зору економіки під працею слід розуміти використання розумових та фізичних здібностей людей, їхніх навичок та досвіду у формі послуг, необхідних для виробництва економічних благ (Mekvabishvili, 2018). Цей підхід відображає конкретне економічне бачення праці, при цьому глобальна роль трудової діяльності у житті суспільства, як предмет філософської рефлексії та аналізу, в принципі не розглядається в ідентичному ракурсі. З позиції соціології праця сприймається як «діяльність людини, що спрямована на розвиток і перетворення ресурсів природи та матеріальні, інтелектуальні й духовні блага, необхідні для задоволення власних потреб» (Desyatko, Genkin, Rapgof, 2018, с. 26). Разом із тим слід зауважити, що цей підхід прийшов на зміну субстанціональному, властивому для класичної філософії, що дозволяв розглядати працю як даність або як явище людського життя. Так, у класичної філософії феномен праці концептуалізується як одна з умов життя, як модус буття людини або як засіб забезпечення власного існування.

Можемо припустити, що філософська увага до праці як окремого поняття зростає за умови, коли правовідносини у системі «працівник–роботодавець» трансформуються у сторону регресу; цінності та трудові досягнення видаються більш мінливими. Наприклад, останніми роками ми стали свідками збільшення кількості досліджень, що принаймні частково присвячені поняттю «криза»: економічна нерівність у суспільстві, орієнтована на зайнятість, продовжує зростати; технологічна автоматизація, що ладна знищити робочі місця, форсує настання епохи системного безробіття; збільшується рівень незадоволення змістом роботи та її якістю (Schwartz, 2015; Livingston, 2016; Graeber, 2018; Danaher, 2019). Зараз багато вчених відкрито висловлюють сумніви стосовно доцільності позиціонування праці як суспільного блага (Weeks, 2011).

Складність пояснення концепту «праця» і похідного від нього суб'єктивного права зумовлюється амбівалентною особливістю: з одного боку, йдеться про неможливість поступитися своєю автономією, з іншого – такий феномен

не здатен повною мірою розчинитися в контексті соціальних відносин (Yurchenko, Yatsyshyn, 2020, с. 238). Як категорія вона відображає індивідуальне в колективному і водночас сукупний результат спільної роботи як такої.

Так, у рамках онтологічних засад трудової діяльності філософія розглядає питання щодо ідентифікації концепту «праця», визначення його місця в житті людини і загалом у світобудові, окреслення поняття трудової діяльності, її організації, цілей та засобів, суб'єктів праці, його безпосереднього об'єкта. З погляду гносеологічних основ можна говорити про те, як пов'язані з працею мислення та мова, чи носить праця творчий характер, про результати праці, пов'язані з технікою і технологією. Методологічні засади трудової діяльності розкриваються у питаннях організації праці, його способах, цілях та засобах. Крім перерахованих аспектів, доцільно окреслити її етичні, аксіологічні та соціальні засади.

У давньогрецькій філософії праця була предметом роздумів таких мислителів, як Ксенофонт, Платон та Арістотель, проте філософську рефлексію про «право на працю» в цих трактатах знаходимо хіба що у Платона. Ґрунтовні дослідження праці були розвинені у рамках класичної політичної економії, а самі філософські роздуми в такому напрямі набули систематичного вигляду лише у ХІХ ст. починаючи із робіт К. Маркса та Г.В.Ф. Гегеля (надалі тематику опрацьовували М. Вебер, Х. Арндт, А. Хоннет, М. Мерло-Понті, Ж.-П. Сартр, М. Фуко, П. Рікер та ін.).

У марксистському вченні «праця» як діяльність виходить на перший план і детермінує всі найбільш значущі соціальні процеси – економічні, політичні, етичні та навіть біологічні. Ф. Енгельс відзначав еволюційну функцію праці, підкреслюючи, що біологічний розвиток людини відбувався більшою мірою під впливом трудової діяльності: моторика рук і становлення мови, поступове перетворення мозку тварини на розвинений людський мозок, удосконалення органів чуття. Загалом, марксизм, який визначив вектор розуміння праці у вітчизняних гуманітарних науках протягом більшої частини ХХ століття, відводив роботі центральне місце і через ідеологічні мотиви (часто гіпертрофовано) репрезентував працю не лише як фізичну діяльність, а як етичний акт, акт творіння.

Різноманітність видів трудової діяльності відображає потенційну складність цього поняття. Широковживаними є концепти індивідуальної та колективної праці, фізичної та інтелектуальної, виробничої діяльності і праці у сфері надання послуг, конкретної і абстрактної тощо. Якщо на ранніх етапах розвитку суспільства домінувала фізична праця, орієнтована на створення матеріальних благ, то нині превалює інтелектуальна праця. Тривалий час праця як феномен носила зобов'язувальний характер: рабство, васалітет, кріпосне право, трудова повинність, праця в'язнів тощо. Із суспільним розвитком більшої ваги набирає праця, орієнтована на створення культурних, духовних цінностей, що зрештою здатна впливати на продуктивність фізичної праці за рахунок інноваційних технологій та рішень. Більш важливим стає прояв творчого людського потенціалу, трудової мобільності, гнучкості мислення, здатності генерувати ідеї як на індивідуальному рівні, так і в процесі колективної взаємодії. Суспільний бекграунд по мірі розвитку виробничих сил накопичується, посилюється вага живої праці.

Аналіз філософських підходів до поняття праці дає змогу виокремити його загальні характеристики:

- цілеспрямованість (відповідність трудового плану поставленим цілям і завданням);
- усвідомленість змісту праці (будь-яка трудова діяльність має орієнтовний план дій, мету, ціль, завдання, методи реалізації, що мають кореспондуватися між собою, формуватися на засадах причинно-наслідкових зв'язків);
- суспільна користь (відображає колективний характер праці, її здатність впливати на формування нових зв'язків та правовідносин у суспільстві);
- ресурсозатратність (не залежно від виду трудової діяльності (інтелектуальної чи механічної) кожна праця передбачає витрати сил від індивіда, який її виконує);
- результативність (продукт чи надана послуга по завершенні трудового процесу, що являє собою певну цінність).

У контексті фундаментальних основ та підходів до організації праці однією із найбільш гострих проблематик є питання розподілу праці. Йдеться не лише про індивідуальну приналежність і вподобання людини до певного

виду діяльності, але й про географічні особливості, соціально-політичні умови, доступність праці тощо. Розподіл праці як явище було притаманне і первісному суспільству, детерміноване загалом специфікою умов, в яких воно розвивалося. Воно закладає основи торгового обміну, а в подальшому стає рушійною силою для панування у суспільстві товарно-грошових відносин. Виокремлюються групи людей, схильні до фізичної та управлінсько-інтелектуальної діяльності, де останні займають елітарні позиції. Зміст праці, яку виконує індивід, детермінує його позицію у суспільстві, слугує маркером соціальної приналежності. Виконання повноважень, що не кореспондуються із родом трудової діяльності, негативно відобразалося на репутації, особливо вищих по ієрархії осіб. На співвідношенні у системі «людських якостей» та «характеру виконуваної праці» наголошував ще Платон, вказуючи, що заняття науками, філософуванням, управлінням – це справа мислителів із раціональною душею; війна і підтримка порядку – справа воїнів із благородною душею; виробнича праця – притаманна землеробам і ремісникам, які тяжіють до задоволення фізичних потреб (Izotov, Turyszhanova, 2016, с. 26).

Разом з тим найбільш повноцінно і багатогранно поняття праці та права на працю, з нашої позиції, було окреслено у марксистській філософії. Саме її ідейному засновнику належить фраза «праця зробила із мавпи людину», що коротко віддзеркалює головну детермінанту антропогенезу. В розумінні К. Маркса в умовах капіталістичного виробництва працівник відсторонюється від результату своєї праці, адже кінцевий продукт (надана ним послуга) фактично не належить цьому індивіду. Його діяльність здебільшого зводиться до монотонного виконання наперед встановлених функцій, що є одним із елементів у довготривалому технологічному ланцюгу. З часом такі умови мають наслідком відсторонення особи від самої себе, адже робота не несе у собі естетичного задоволення чи елемента духовного збагачення, а є вимушеною діяльністю з метою забезпечення свого існування, засобом для задоволення власних базових і додаткових потреб.

З точки зору психології праця розглядається як загальна категорія, один із цілеспрямованих видів людської діяльності, що відіграє особливу

роль у процесі росту і становлення людини. На ранніх етапах онтогенезу саме праця задає тонус зовнішнім структурам, формує внутрішні психологічні процеси: мислення, мовлення, сприйняття, уяву тощо. Праця розглядається як цілком звичайний спосіб розкриття індивідуального потенціалу, досягнення бажаного рівня самореалізації та самоактуалізації. Відсутність праці або її примітивність (в розумінні непропорційного співвідношення інтелектуального потенціалу особи і фактично виконуваної ним праці), призводить до деградації, зниження якості відтренованих навичок та вмінь. Аналогічна ситуація стосується беззмістовності праці. Відсутність позитивного впливу від діяльності має наслідком професійне вигорання та деформацію особистості.

Професійне вигорання являє собою особливий психічний стан, що є наслідком хронічного стресу та виснаження емоційних, розумових, енергетичних ресурсів людини через специфіку її трудової діяльності. Останній елемент має принципове значення, адже саме він відрізняє професійне вигорання від емоційного. Своєю чергою деформацію особистості доцільно розглядати як результат професійного вигорання (кризу), форму психологічного захисту, зокрема, у спеціалістів із високим рівнем емпатії. Виокремлюють три групи трудових чинників, що деструктивно впливають на індивіда в процесі праці, нівелюючи аксіологічні аспекти самого інституту:

- соціальні (пасивність, зниження емоційного тону, відчуття пригнічення, байдужість; підвищення ступеня роздратування, яке носить систематичний характер та виникає в тому числі на основі незначних подразників; збільшення нервових зривів, бажання побути на самоті; постійне накопичення низки негативних емоцій; відчуття гіпервідповідальності, підсвідома тривога, негативні орієнтири в життєвих та професійних аспектах);

- психологічні (хронічна фізична та емоційна втома, що не зникає після повноцінного сну; відсутність належного реагування на небезпеку, новини (здивування, емоційне реагування, обурення); загальна астенизація);

- організаційні (постійно наявне відчуття, що працювати стає все складніше і складніше; зміна режиму праці (понаднормова робота, звичка без нагальної потреби брати роботу

додому/на вихідні), дистанціювання від колег; відчуття цілковитої пріоритетності роботи, яка поступово заповнює все життя; зловживання шкідливими звичками).

Разом із тим праця містить у собі потужний аксіологічний зміст. Трудові цінності являють собою складову частину загальних цінностей соціуму XXI ст., адже віддзеркалюють значний спектр людського життя – систему трудових відносин. У комплексі це дозволяє систематично переосмислювати і резонувати на поліпшення системи мотивації у разі здійснення заходів щодо управління співробітниками, будувати механізми удосконалення трудової взаємодії, забезпечити досягнення бажаного рівня самореалізації конкретного працівника.

На побутовому рівні цінність праці зазвичай вимірюється через суто матеріальні блага. Такий підхід носить виключно зовнішній характер, але праця часто цінується з інших причин. Одним із вагомих доказів на користь такої теорії є дослідження (вимушеного) безробіття. Безробіття негативно впливає на фінансовий стан працівників, оскільки позбавляє його принаймні тимчасово доходу. Але тривале безробіття також має відчутний негативний вплив на здоров'я людей (як фізичне, так і психічне), а також є однією з найбільш стресових подій, особливо для амбіційних людей. Відповідно, пагубність впливу відсутності місця працевлаштування і реалізації трудового потенціалу у відношенні до індивідуального добробуту свідчить про те, що право на працю і здатність бути працевлаштованим для багатьох має значення не лише у фінансовому еквіваленті.

Відповідно, ми можемо говорити про цінність праці як соціальної діяльності. Робоче середовище було і залишається чи не найважливішим місцем колективної інтеграції, платформою для комунікабельності серед дорослих поза межами їхніх родин. Закордонні дослідники припускають, що, крім заробітної плати, праця виконує різні соціальні ролі. Наприклад, вона є основним засобом, за допомогою якого люди можуть досягти почуття колективності (колективний розум, дух, інтерес, відповідальність) (Gheaus, Herzog, 2016). Працюючи з колегами, ми здатні формувати нові зв'язки, які утворюють почуття «причетності до справи» та дозволяють здійснити свій внесок у розвиток корпоративної культури. Йдеться

про спільні традиції, звичаї, що є важливою основою для подальшої злагодженої роботи серед колег. До прикладу, фахівці, що працюють разом у пекарні, взаємодіють між собою задля виготовлення товарів, які є частиною цієї діяльності (хлібо-булочні вироби), у результаті чого вони розширюють знання стосовно оцінки якості товару, поліпшують практичні навички, експериментують і удосконалюють рецептуру.

Багато філософів тісно пов'язували цінність праці з диференційованими аспектами людської раціональності. Якщо брати за основу наукові роботи філософів, котрі є прибічниками давньогрецьких мислителів (зокрема, Арістотеля), то в такому разі прослідковується чітка здатність трудової діяльності сприяти розвитку і самовдосконаленню людини за рахунок так званих «гідних вчинків». Певною мірою таку думку поділяють і марксистки, проте наголошують, що саме праця дозволяє не лише розвинути індивідуальні здібності особи, але й зробити їх видимими, дати змогу їх застосувати в практичній площині світу, який без праці так і залишався для них чужим і невидимим. Відповідно, працю ототожують із проявом активності людської природи, протистоїть пасивності людського споживання, що є однією із концептуальних проблематик у світлі соціолого-філософських наук ХХІ ст., шляхом до самореалізації.

Ще одна цінність, яка реалізується через працю, – власне її значущість. Аналізуючи зазначений аксіологічний аспект, дослідники часто вдаються до проведення паралелей із осмисленням сенсу життя. Передові позиції займає питання ідентифікації місця вагомої за змістом праці. Зокрема, розмірковують, чи позиціонується вона принципово суб'єктивною (з позиції ставлення індивіда до своєї трудової діяльності) або ж фундаментально об'єктивною (якість роботи чи послуг, що виготовляються чи надаються) діяльністю?! Більшість філософських думок носять характер кантіанських, адже зводяться до ідеї, що значущою першочергово

для індивіда є та робота, якій властивий належний рівень автономії. Такі твердження ідентифікують працю як значущу тією мірою, якою вона дає працівникам можливість реалізувати власні ідеї та дозволяє їм досягати поставлених цілей, що певною мірою відрізняються від цілей, визначених їхніми роботодавцями. Інші пояснюють, що сенс роботи полягає в її потенціалі для підвищення наших здібностей, емоційного залучення, прояву таких чеснот, як гордість, самодисципліна. В обох випадках це характерно для змістовної, гідної праці, яка формує у працівника самоповагу.

Сучасні філософські дослідження присвячені дослідженню взаємозв'язку між гідністю праці та правами людини. Прийнято розрізняти гідність як статус і гідність як стан. Гідність статусу ґрунтується на важливих індивідуальних здібностях, якими володіють люди; властивостях, що вимагають від працівників поваги та турботи. Стан гідності досягається, коли з людьми поведуться відповідно до визначених норм, що зумовлені повагою чи турботою. Ідея автора зводиться до апеляції невід'ємної гідності праці, оскільки робота свідчить про людські здібності, які заслуговують на повагу, і твердження про те, що неспроможність забезпечити гідні умови праці суперечить (але не підриває) гідності.

Висновки. Результат праці як феномен суспільного буття уособлює всі явища, предмети, об'єкти матеріального і нематеріального світу сучасної цивілізації. Йдеться не лише про предмети інтелектуальної праці, але і саму людину, яка розвивається в процесі еволюції саме завдяки праці. Відповідно, аксіологічні аспекти права на працю вимірюються крізь призму соціальної дійсності, матеріальних благ, самовдосконалення, колективного духу, самореалізації тощо. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у комплексному аналізі трактатів представників китайської та індійської філософії з погляду права на працю.

Список використаних джерел:

1. Baurina S. (2022). Digital Solutions to Business Philosophy. *Scientific Research and Development. Economics of the Firm*. Vol. 11, No. 2. P. 77–81. URL: <https://doi.org/10.12737/2306-627x-2022-11-2-77-81> (дата звернення: 16.11.2022).
2. Danaher J. (2019). *Automation and Utopia: Human Flourishing in a World Without Work*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 336 p.

3. Desyatko D., Genkin B., Rapgof V. (2018). Labor management and social and labor relations in the digital economy. *SHS Web of Conferences*. 2018. Vol. 44. P. 00027. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20184400027> (дата звернення: 16.11.2022).
4. Izotov M.Z., Turyszhanova R.K. (2016). Philosophical problems of social and human cognition. *Research Result. Series "Social studies and humanities"*. Vol. 2, No. 1. URL: <https://doi.org/10.18413/2408-932x-2016-2-1-46-52> (дата звернення: 16.11.2022).
5. Hegel G.W.F. (1991). *Elements of the philosophy of right*. Cambridge University Press.
6. Gheaus A., Herzog L. (2016). "The Goods of Work (Other Than Money!)". *Journal of Social Philosophy*, 47, p. 70–89.
7. Graeber D. (2018). *Bullshit Jobs: A Theory*, New York : Simon and Schuster. 368 p.
8. Livingston J. (2016). *No More Work: Why Full Employment is a Bad Idea*. Chapel Hill : University of North Carolina Press. 2016. 128 p.
9. Mekvabishvili E. (2018). Economic crisis theory or economic theory crisis? *Globalization and Business*. P. 28–35. URL: <https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.002> (дата звернення: 16.11.2022).
10. Schwartz B. (2015). *Why We Work*. Simon and Schuster : New York. 112 p.
11. Yurchenko A., Yatsyshyn U. (2020). Motherhood as sociocultural phenomenon. *Sociology – social work and social welfare – regulation of social problems*. URL: <https://doi.org/10.32437/ssws proceedings-2020.ayuy> (дата звернення: 16.11.2022).
12. Weeks K. (2011). *The Problem with Work: Feminism, Marxism, Antiwork Politics, and Postwork Imaginaries*. Durham : Duke University Press. 300 p.

References:

1. Baurina, S. (2022). Digital Solutions to Business Philosophy. *Scientific Research and Development. Economics of the Firm*, 11(2), 77–81. Retrieved from: <https://doi.org/10.12737/2306-627x-2022-11-2-77-81>
- Hegel, G.W.F. (1991). *Elements of the philosophy of right*. Cambridge University Press.
2. Danaher, J. (2019). *Automation and Utopia: Human Flourishing in a World Without Work*, Cambridge, MA: Harvard University Press. 336 p.
3. Desyatko, D., Genkin, B., & Rapgof, V. (2018). Labor management and social and labor relations in the digital economy. *SHS Web of Conferences*, 44, 00027. Retrieved from: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20184400027>.
4. Izotov, M.Z., & Turyszhanova, R.K. (2016). Philosophical problems of social and human cognition. *Research Result. Series "Social studies and humanities"*, 2(1). Retrieved from: <https://doi.org/10.18413/2408-932x-2016-2-1-46-52>.
5. Gheaus, A., Herzog, L. (2016). "The Goods of Work (Other Than Money!)", *Journal of Social Philosophy*, 47, 70–89.
6. Graeber, D. (2018). *Bullshit Jobs: A Theory*. New York: Simon and Schuster. 368 p.
7. Livingston, J. (2016). *No More Work: Why Full Employment is a Bad Idea*. Chapel Hill: University of North Carolina Press. 128 p.
8. Mekvabishvili, E. (2018). Economic crisis theory or economic theory crisis? *Globalization and Business*, 28–35. Retrieved from: <https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.002>.
9. Schwartz, B. (2015). *Why We Work*. Simon and Schuster: New York. 112 p.
10. Yurchenko, A., & Yatsyshyn, U. (2020). Motherhood as sociocultural phenomenon. *Sociology – social work and social welfare – regulation of social problems*. Ndsan (MFC – coordinator of the NDSAN). Retrieved from: <https://doi.org/10.32437/ssws proceedings-2020.ayuy>.
11. Weeks, K. (2011). *The Problem with Work: Feminism, Marxism, Antiwork Politics, and Postwork Imaginaries*, Durham: Duke University Press. 300 p.